

Η ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Συμπεράσματα από την Βρετανική και Αυστραλιανή Εμπειρία με την «Αξιολόγηση» του Πανεπιστημιακού Έργου

του
Γιάννη Βαρουφάκη

1. Εισαγωγή - και δύο προβλέψεις

Με δεδομένη την επιθετική διείσδυση της αγοράς σε ολοένα και ευρύτερο πεδίο κοινωνικών δραστηριοτήτων, είναι θεμιτό να προσδοκούμε πως, αργά ή γρήγορα, το επόμενο λάφυρο της «ιδιωτικής πρωτοβουλίας» θα είναι το Πανεπιστήμιο. Όσοι πρεσβεύουν την μεταρρύθμιση της πανεπιστημιακής παιδείας με γνώμονα τη λογική της αγοράς δεν έχουν παρά να περιμένουν. Το παρόν άρθρο δεν απευθύνεται σε αυτούς αλλά σε όσους θεωρούν μια τέτοια προοπτική εφιαλτική¹. Τη στιγμή που γράφονται οι γραμμές τούτες, ο δημόσιος διάλογος περί ανώτατης παιδείας ορίζεται από την αντιπαράθεση μεταξύ του Υπουργείου και ενός φαινομενικά συμπαγούς μετώπου αντιπάλων της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Αν και το φλέγον ζήτημα των ημερών είναι το νομοσχέδιο για τη θεσμική αναβάθμιση των Τ.Ε.Ι., οι «αντιφρονούντες» (από τους φοιτητικούς συλλόγους μέχρι πολλούς από τους πρυτάνεις) συχνά μέμφονται το υπουργείο ότι το επίμαχο νομοσχέδιο είναι το πρώτο στάδιο προσχεδιασμένης υποβάθμισης της δημόσιας πανεπιστημιακής παιδείας (ιδίως του πρώτου πτυχίου) και εμπορευματοποίησής της².

Ως αιχμή του δόρατος εναντίον της κυβερνητικής πολιτικής, οι «αντιφρονούντες» χρησιμοποιούν το σύνθημα-αίτημα της «αξιολόγησης» των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.³ Ο σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου· να προειδοποιήσει όσους απαιτούν την «αξιολόγηση» Σχολών και Τμημάτων πως, άθελά τους, αντί να υπερασπίζονται το Πανεπιστήμιο, ίσως προετοιμάζουν το έδαφος για την έμμεση, ύπουλη εμπορευματοποίησή του. Όχι μόνο η «αξιολόγηση» δεν επιβραδύνει τα (υπαρκτά ή ανύπαρκτα) σχέδια για την υποβάθμιση των πανεπιστημιακών πτυχίων, αλλά δύναται να επισπεύσει την απαξίωσή τους τόσο στον χώρο της αγοράς εργασίας όσο και στη σφαίρα των ιδεών.

¹ Π.χ. Σε όσους πιστεύουν ότι η ανταλλακτική αξία των ιδεών μόνο από ατύχημα συμβαδίζει με την γνωσιολογική της αξία και, συνεπώς, ότι η εμπορευματοποίηση της πανεπιστημιακής διαδικασίας οδηγεί στην υποχώρηση των ιδεών οι οποίες, ανεξάρτητα της σημασίας τους για τους ανθρώπους, δεν είναι εξαργυρώσιμες σε κάποια αγορά.

² Αναφέρομαι εδώ στην κατηγορία που εκτοξεύεται εναντίον του Υπουργείου ότι το πρώτο πτυχίο υποβαθμίζεται με στόχο την παραγωγή δεύτερης ποιότητας, φτηνών στελεχών επιχειρήσεων – πιθανώς με την συγχρηματοδότηση τέτοιων πτυχίων από το κράτος και τις επιχειρήσεις. Οι συναντήσεις των Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε. στην Γένοβα και την Πράγα θεωρούνται, από πολλούς, ως σημαντικές στιγμές στην διάπλαση αυτής της πολιτικής σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

³ Το απλό σκεπτικό είναι: Ανωτατοποίηση ναι, αλλά μόνο αφού η αξιολόγηση δείξει ότι το εν λόγω Τ.Ε.Ι. την αξίζει. Όχι απλή, φτηνή και ανούσια αλλαγή των ταμπελών των ιδρυμάτων τεχνολογικής εκπαίδευσης.

Οι παραπάνω σκέψεις δεν προέκυψαν αυθόρμητα. Τα τελευταία είκοσι χρόνια στις χώρες που αναφέρονται στον υπότιτλο (Βρετανία και Αυστραλία) εφαρμόστηκαν συστήματα «αξιολόγησης» του ερευνητικού και διδακτικού έργου τα οποία άλλαξαν εκ βάθρων την πανεπιστημιακή εμπειρία τόσο για τους φοιτητές όσο και για τους καθηγητές. Ο αντίκτυπος από την «αξιολόγηση» των πανεπιστημίων δεν περιορίστηκε στα όριά τους αλλά επηρέασε συστηματικά τη συνολική παραγωγή της ιδεολογίας (κυρίαρχης και μη) των κοινωνιών αυτών. Δεδομένης αυτής της σωρευμένης εμπειρίας, δεν θα ήταν εύλογο πρυτάνεις και φοιτητικοί σύλλογοι, προτού *απαιτήσουν, εδώ και τώρα* και με μια φωνή, την «αξιολόγηση», να ρίξουν μια ματιά στα αποτελέσματά της εκεί που εφαρμόστηκε; Και δεν θα ήταν ειρωνικό εάν στην Ελλάδα η «αξιολόγηση» που σήμερα απαιτούν οι αντίπαλοι της έμμεσης εμπορευματοποίησης αποτελέσει την κρυφή δίοδο από την οποία θα εισέλθει νικηφόρα η *de facto* εμπορευματοποίηση;

Θέτω τα ερωτήματα αυτά επειδή τα «μαντάτα» από τις δύο χώρες στις οποίες αναφέρθηκα κάθε άλλο παρά ευχάριστα είναι. Επειδή έτυχε να ζήσω από κοντά τις τεκτονικές αλλαγές που ακολούθησαν την «αξιολόγηση» και στις δύο περιπτώσεις (στη Βρετανία τη δεκαετία του 1980 και στην Αυστραλία τη δεκαετία του 1990), ελπίζω ο αναγνώστης να ανεχθεί την κατάθεση των παρακάτω συμπερασμάτων ενός αυτόπτη μάρτυρα (δηλαδή, κάποιου που εκφράζεται με όλη τη σιγουριά και προκατάληψη εκείνου που ήταν «εκεί»). Βέβαια, ακόμα και ο ανεκτικότερος από τους αναγνώστες θα αναρωτηθεί γιατί πρέπει η εμπειρία των συγκεκριμένων αγγλοσαξωνικών χωρών να μας αφορά άμεσα (και όχι, π.χ., εκείνη της Γαλλίας). Η απάντηση είναι πως η εμπειρία αυτών των δύο χωρών αποτελεί *για την εποχή μας* τη *λογική κατάληξη* των συστημάτων «αξιολόγησης». Όπως και σε άλλες περιπτώσεις όπου οι εφορμήσεις της αγοράς βασίστηκαν σε αγγλοσαξωνικές αλχημείες (π.χ. η ιδιωτικοποίηση κοινωφελών οργανισμών) έτσι, και στην περίπτωση της «αξιολόγησης» των πανεπιστημίων, το αγγλοσαξωνικό μοντέλο σταδιακά υιοθετείται και στην υπόλοιπη Ευρώπη (π.χ. Ισπανία, Ιταλία, Γερμανία, ακόμα και στη Γαλλία), αν όχι στον υπόλοιπο κόσμο (π.χ. Ινδία, Hong Kong, Ν.Α. Ασία)⁴. Συνεπώς, αξίζει να το μελετήσουμε συστηματικά.

Ως πρόκριμα αυτών που θα ακολουθήσουν, θα ξεκινήσω με δύο προβλέψεις προερχόμενες, πιστεύω φυσιολογικά, από τη Βρετανο-αυστραλιανή εμπειρία:

- Πρόβλεψη 1:** Η «αξιολόγηση» θα καθιερωθεί και οποιαδήποτε αντίσταση εκ μέρους της πανεπιστημιακής κοινότητας σε αυτήν θα αποδειχθεί αναποτελεσματική.
- Πρόβλεψη 2:** Εφόσον η «αξιολόγηση» που θα υιοθετηθεί βασιστεί στην αυτοματοποιημένη μέτρηση ποσοτήτων (οι οποίες θα «προσεγγίζουν» ποιοτικά μεγέθη), το βασικό αποτέλεσμα θα είναι **η υποχώρηση των ιδεών**, όλων των ιδεών («συντηρητικών» και «προοδευτικών»), αρχικά στα πανεπιστήμια αλλά, αργότερα, μέσω ασταμάτητων αλυσιδωτών αντιδράσεων, στην κοινωνία γενικότερα.

⁴ Ο λόγος που η Βρετανο-αυστραλιανή περίπτωση ενδείκνυται ως σημαντική για την συγκομιδή εμπειριών (σε αντίθεση με την Βορειο-αμερικανική η οποία δεν θα συζητηθεί εδώ) είναι ότι και εκεί (όπως και εδώ) η «αξιολόγηση» αφορούσε αμιγώς δημόσια ιδρύματα. Σημ. Όλα τα Βρετανικά πανεπιστήμια (εκτός του Buckingham) και όλα τα Αυστραλιανά (εκτός του Bond) είναι δημόσια.

Στο αμέσως επόμενο μέρος, αιτιολογώ την πρώτη πρόβλεψη. Κατόπιν, αφού αναφερθώ σύντομα στα συστήματα αξιολόγησης στην Βρετανία και την Αυστραλία, θα παραθέσω ορισμένα συμπεράσματα από αυτή την εμπειρία τα οποία, φυσιολογικά, οδηγούν στη δεύτερη πρόβλεψη.

2. Η Ακαταμάχητη Γοητεία της «Αξιολόγησης»

Ήδη είναι φανερό ότι η αξιολόγηση» έχει γοητεύσει τους πάντες. Καθηγητές πανεπιστημίων, φοιτητικές οργανώσεις, γονείς, ΜΜΕ, πολιτικοί εγκυβουλιών τον υπουργό Παιδείας επειδή άφησε την «αξιολόγηση» έξω από το νομοσχέδιο για τα Τ.Ε.Ι. Ο ίδιος υπόσχεται ότι θα μας προσφέρει την πολυπόθητη «αξιολόγηση» σε επόμενο νομοσχέδιο μέσα σε μερικούς μήνες⁵. Η πρόθεσή του δεν πρέπει να αμφισβητείται. Ανεξάρτητα από την στάση των πανεπιστημιακών, δεν υπάρχει περίπτωση υπουργός Παιδείας να προωθήσει σύστημα «αξιολόγησης» των πανεπιστημίων και να μην κερδίσει την μάχη των εντυπώσεων. Εύλογα θα επιχειρηματολογήσει στα ΜΜΕ, και δευτερευόντως στη Βουλή, ότι αν είναι να ξοδέψει έστω και μια δραχμή επί πλέον για ένα πανεπιστημιακό Τμήμα, ο άρρωστος που δεινοπαθεί στο ΕΣΥ δικαιούται να γνωρίζει γιατί αυτή η δραχμή δεν ξοδεύτηκε για την υγεία αλλά δαπανήθηκε για την προικοδότηση του συγκεκριμένου Τμήματος.

Αναμφίβολα, ένα τέτοιο επιχείρημα κατατροπώνει από μόνο του οποιαδήποτε διαφωνία. Τόσο ο άρρωστος όσο και, γενικότερα, ο φορολογούμενος δικαιούται να ζητήσει από εμάς αποδεικτικά στοιχεία ότι οι επί πλέον δραχμές που θα μας δοθούν (ή και αυτές που ήδη μας δίδονται) δεν θα εξαφανιστούν σε κάποια τσέπη δίχως αντίκρισμα στο εκπαιδευτικό ή ερευνητικό μας έργο – ότι δεν θα πάει χαμένη. Όποιο μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας εναντιωθεί στην «αξιολόγηση» του έργου μας, θα χαρακτηριστεί άπληστος τεμπέλης, ή στην καλύτερη περίπτωση εκκεντρικός.

Η εμπειρία στη Βρετανία τα πρώτα χρόνια της κυβέρνησης Thatcher είναι ενδεικτική. Καθηγητές του Cambridge και της Οξφόρδης, με βαθιά αριστοκρατικές προφορές και διεθνή φήμη ως κορυφές στους επιστημονικούς τους τομείς, εμφανίζονταν στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο επιχειρηματολογώντας εναντίον της «αξιολόγησης» του έργου τους. Πάσχιζαν να εξηγήσουν ότι για να είναι αντάξιο του όρου, ένα σύστημα «αξιολόγησης» πρέπει να παρέχει εγγυήσεις για την ποιότητα, την «αξία» αν θέλετε, των «αξιολογητών». Όμως τέτοιες εγγυήσεις κοστίζουν και έρχονταν σε αντίθεση με τη δεδηλωμένη κυβερνητική βούληση για «αποτελεσματικότερη» χρήση των διαθέσιμων πόρων. «Ποιος και με ποια κριτήρια θα κρίνει τους κρίνοντες;» αναρωτιόντουσαν. Όσο όμως γλαφυρότερα εξέφραζαν τους φόβους τους ότι η «αξιολόγηση» θα ήταν μηχανιστική, και συνεπώς παραπλανητική, τόσο αποτύγχαναν στο να προσεταιριστούν την κοινή γνώμη. Τα ερωτήματά τους έσκαγαν αναποτελεσματικά στον κυματοθραύστη της «αξιολόγησης» καθώς ο υπουργός χαμογελούσε ακούγοντάς τους και απαντούσε σχεδόν μονολεκτικά.

⁵ Ίσως η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στον κόσμο που η πανεπιστημιακή κοινότητα ασκεί κριτική στο υπουργείο για την καθυστέρηση ενός συστήματος που θα επιτρέπει στο κράτος να την επιβλέπει και, ανάλογα με τα κριτήρια που εκείνο αποφασίζει, να της επιβάλλει προτεραιότητες!

Ρωτούσαν οι αντιφρονούντες καθηγητές: «Ποιος θα κρίνει την ποιότητα της δουλειάς ενός φιλόσοφου σαν τον Wittgenstein⁶;» «Η ιστορία» απαντούσε ο υπουργός. « Ποιος θα εγγυηθεί ότι το σύστημα αυτό δεν θα χρησιμοποιηθεί για να σιγήσουν οι «ενοχλητικές» φωνές;» «Η απήχηση που έχουν στην κοινωνία, η ελεύθερη αγορά των ιδεών», επέμενε ο Κος Joseph. «Πως είναι δυνατόν να λειτουργήσει η «αξιολόγηση» σε ένα κλάδο όπου οι επιστήμονες είναι χωρισμένοι σε ομάδες χαρακτηριζόμενες από έντονες μεταξύ τους διαφωνίες;⁷ Και σε κλάδους όπου οι ειδικοί είναι τρεις-τέσσερις, ποιος θα αξιολογήσει ποιον;» «Δεν είναι δικό μου ζήτημα», ξέφευγε ο ιδεολογικός guru της Κας Thatcher. «Και εάν η «αξιολόγηση» ενός Τμήματος φιλοσοφίας του δώσει χαμηλό βαθμό, θα το κλείσετε Κε Υπουργέ; Είναι ποτέ δυνατόν πανεπιστήμιο που σέβεται τον εαυτό του να μην έχει τμήμα φιλοσοφίας;», ρώταγε τον υπουργό γνωστός κοινωνιολόγος του Cambridge. Στην τελευταία ρητορική ερώτηση, ο Keith Joseph έδωσε μια αριστουργηματική απάντηση: «Ε, εάν δεν νοείται πανεπιστήμιο δίχως Τμήμα φιλοσοφίας, ας το ονομάσετε κάτι άλλο!» Το Πανεπιστήμιο, εννοείται.

Μάταιες οι προσπάθειές τους. Η χαλύβδινη θέληση του υπουργού Keith Joseph ενισχύθηκε σημαντικά από το γεγονός ότι η κοινή γνώμη κατέγραψε τις ενστάσεις των πανεπιστημιακών ως μια κακοφωνία, ως μια αγωνιάδη αντίδραση των καθηγητών που ξάφνου βρέθηκαν να απειλούνται με ένα σύστημα επίβλεψης της δουλειάς τους το οποίο θα τους «ξεβόλευε» και θα τους εξανάγκαζε να δουλέψουν περισσότερο. Μέσα σε δύο χρόνια από την εκλογική νίκη των συντηρητικών, ο Keith Joseph είχε βάλει τις βάσεις για (α) τη δημιουργία μιας ημι-αγοράς, όπου το 50% των κονδυλίων θα καθοριζόταν από τη φοιτητική ζήτηση για τα πτυχία των Τμημάτων, και (β) την «αξιολόγηση» του ερευνητικού έργου των Βρετανικών πανεπιστημίων, η οποία και θα καθόριζε το υπόλοιπο 50% του προϋπολογισμού ενός Τμήματος. Όσον αφορά το (β) σκέλος, επρόκειτο για ένα μεγαλεπήβολο στόχο μέτρησης του ερευνητικού έργου κάθε Τμήματος με στόχο την διανομή περισσότερων πόρων στα παραγωγικότερα τμήματα και, ταυτόχρονα, την *μείωση* των πόρων στο σύνολό τους.

Πολύ γρήγορα, η «αξιολόγηση» του Keith Joseph θεωρήθηκε δεδομένη και επεκτάθηκε με ζήλο από τους διαδόχους του στο Υπουργείο Παιδείας, τόσο τους συντηρητικούς όσο και τον σημερινό υπουργό των Εργατικών, τον David Blunkett. Απόδειξη ότι το αγγλοσαξονικό υπόδειγμα «αξιολόγησης» δεν είναι κήμα των συντηρητικών και μόνο είναι η περίπτωση της Αυστραλίας όπου το 1989 εισήχθη ένα αντίστοιχο σύστημα «αξιολόγησης» από τον John Dawkins, υπουργό Παιδείας των Εργατικών. Η περίπτωση της Αυστραλίας αξίζει να μελετηθεί σήμερα στην Ελλάδα γιατί το σύστημα «αξιολόγησης» εφαρμόστηκε εκεί στο πλαίσιο πανεπιστημιοποίησης των Colleges of Advanced Education, δηλαδή των Αυστραλιανών Τ.Ε.Ι. Χρησιμοποιώντας το πρόσχημα ότι η ανωτατοποίηση των εν λόγω τεχνολογικών ιδρυμάτων καθιστούσε την «αξιολόγηση» αναγκαία, εισήχθη, με την ανοχή των πανεπιστημιακών, μια εκδοχή του Βρετανικού συστήματος. Σήμερα, δώδεκα χρόνια αργότερα, τα πανεπιστήμια της

⁶ Ο οποίος, σημειωτέον, αν και ίσως ο σημαντικότερος φιλόσοφος του 20^{ου} αιώνα, είχε ελάχιστους φίλους μεταξύ των συναδέλφων του και δημοσίευσε μόλις δύο ισχνά, σε όγκο, βιβλία.

⁷ Π.χ. σε έναν νεο-αναπτυσσόμενο κλάδο των θετικών επιστημών ή σε μια κοινωνική επιστήμη όπως η οικονομική όπου συνάδελφοι από διαφορετικές σχολές σκέψης διαφωνούν ακόμα και για το ποια ερωτήματα καλείται να απαντήσει η επιστήμη τους.

Αυστραλίας είναι αγνώριστα λόγω ακριβώς εκείνης της «αθώας» κίνησης του Κου Dawkins.

Μπορεί στην Ελλάδα η «αξιολόγηση» να συζητείται για εντελώς διαφορετικούς λόγους⁸ από εκείνους που απασχόλησαν τους Βρετανούς την εποχή που η «αξιολόγηση» εισαγόταν για πρώτη φορά στα δικά τους πανεπιστήμια. Στην Αυστραλία όμως οι συνθήκες έμοιαζαν ιδιαίτερα με την σημερινή ελληνική συγκυρία. Θα ήταν ανόητο να μην ωφεληθούμε τουλάχιστον από το μάθημα που δίδαξε η ιστορία τους Αυστραλούς συναδέλφους μας⁹.

3. Τα Συστήματα Αξιολόγησης Σήμερα στη Βρετανία και την Αυστραλία – μια σύντομη περιγραφή

Το Βρετανικό σύστημα «αξιολόγησης», είκοσι χρόνια μετά την εισαγωγή του, έχει αλλάξει πλήρως το πανεπιστημιακό τοπίο. Από το 1991, και κάθε πέντε χρόνια, τα Τμήματα αναλώνουν όλη τους την ενέργεια στη λεγόμενη *Άσκηση Ερευνητικής Αξιολόγησης* – το γνωστό Research Assessment Exercise (RAE)¹⁰. Το 1991, 1996 και φέτος ομάδες «αξιολογητών» επισκέφτηκαν όλα τα Τμήματα και κατέγραψαν δημοσιεύσεις, νέους διδακτορικούς τίτλους, ερευνητικά προγράμματα και ο,τιδήποτε άλλο απαιτεί η λίστα που είχαν φέρει μαζί τους. Βάσει κριτηρίων, τα οποία αλλάζουν από RAE σε RAE¹¹ αλλά και που σε πολλές περιπτώσεις είναι αδιαφανή¹², τελικά το κάθε Τμήμα βαθμολογήθηκε με βαθμό από 1 έως 5. Συναισθήματα πανικού διακατέχουν τους συναδέλφους μας λίγο πριν την ανακοίνωση του βαθμού του Τμήματός τους ο οποίος καθορίζει άμεσα το 50% του προϋπολογισμού του Τμήματος. Ένας βαθμός κάτω από εκείνον της προηγούμενης πενταετίας μπορεί να σημάνει και την συρρίκνωση του Τμήματος κατά 20% με 30%, κάτι που είναι αδύνατον να συμβεί δίχως απολύσεις ή πρόωρες συνταξιοδοτήσεις¹³.

⁸ Δηλαδή αναφορικά με την αναγνώριση κάποιων Τ.Ε.Ι. ως αντάξια της πανεπιστημιακής ταμπέλας.

⁹ Για τους ανυπόμονους αναγνώστες, το μέγα μάθημα που πήραν οι συνάδελφοι στην Αυστραλία ήταν η εξής: Ανεξάρτητα από τους λόγους για τους οποίους εισάγεται αρχικά η «αξιολόγηση», ένα τέτοιο σύστημα προσφέρει στον εκάστοτε υπουργό την ευχέρεια να κάνει ότι ακριβώς ποθούσε ο Κος Joseph εν έτει 1980, δηλαδή να χρηματοδοτεί τα πανεπιστήμια (Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι.) ανάλογα με την «παραγωγικότητά» τους όπως αυτή καταγράφεται από μια διαδικασία αυτοματοποιημένης «αξιολόγησης». Περαιτέρω, να εισαχθεί ένα σύστημα αποτίμησης της γνώσης το οποίο την αξιολογεί με κριτήρια που προσομοιώνουν αυτά της αγοράς.

¹⁰ Βλ. την επίσημη ιστοσελίδα του RAE: www.rae.ac.uk

¹¹ Π.χ. στο RAE του 1996 μετρούσαν όλα τα δημοσιευμένα άρθρα του κάθε μέλους ΔΕΠ. Όσο περισσότερα τόσο καλύτερα. Το αποτέλεσμα ήταν ένας πληθωρισμός άρθρων καθώς νέα περιοδικά εμφανίζονταν και τα παλαιά αύξαναν τις εκδόσεις τους από τρεις σε τέσσερις, πέντε ή έξι το χρόνο (ένα περιοδικό, μάλιστα, έγινε μηνιαίο!).

¹² Δεν ήταν λίγες οι φορές που δύο Τμήματα με αντίστοιχες «επιδόσεις» έπαιρναν διαφορετικό βαθμό δίχως οι επιτροπές «αξιολόγησης» να εξηγούν τους λόγους.

¹³ Να σημειωθεί ότι στη Βρετανία και την Αυστραλία έπαυσε να ισχύει η μονιμότητα (tenure) των καθηγητών. Π.χ. καθηγητές μπορούν πλέον να υποχρεωθούν στην πρόωρη συνταξιοδότηση ή ακόμα και στην απόλυση εάν η ζήτηση των μαθημάτων που διδάσκουν πέσει κάτω από κάποιο όριο. Παρόλο που σπάνια έχει προκύψει απόλυση βάσει αυτής της θεσμικής αλλαγής, το νομικό δικαίωμα των πανεπιστημίων να απολύουν, σε συνδυασμό με την «αξιολόγηση», έχουν μεταβάλλει το κλίμα στα πανεπιστήμια.

Είναι προφανές ότι όσοι ελέγχουν τους κανόνες του «παιχνιδιού της αξιολόγησης» ασκούν τεράστια εξουσία ως προς την παραγωγή γνώσης και ιδεολογίας. Παραδείγματος χάριν, από το 1996 έως σήμερα, η συγγραφή ερευνητικών βιβλίων βαθμολογείται με ελάχιστους πόντους, σε σχέση με την δημοσίευση ολιγοσέλιδων άρθρων σε συγκεκριμένα περιοδικά. Αποτέλεσμα είναι κραταιοί εκδοτικοί οίκοι (π.χ. Cambridge University Press, Verso, Routledge) να δυσκολεύονται να πείσουν πανεπιστημιακούς να συγγράψουν βιβλία πέραν εγχειριδίων ή αναδημοσιεύσεων ήδη δημοσιευμένων άρθρων¹⁴. Περαιτέρω η συγκεκριμένη, και πολλές φορές αυθαίρετη, επιλογή των κριτηρίων βαθμολόγησης των άρθρων και των περιοδικών καθοδηγεί καθοριστικά τις επιλογές των συναδέλφων ως προς το ερευνητικό τους πεδίο αλλά και ως προς την μέθοδο ανάλυσής τους (με στόχο, βέβαια, την επιλογή μεθόδων και τομέων που να μεγιστοποιεί τις πιθανότητες δημοσίευσης σε περιοδικά που πριμοδοτεί το RAE).

Συνάδελφος που τυχαίνει να προεδρεύει σε Τμήμα Οικονομικών σε ένα από τα Κολλέγια του Πανεπιστημίου του Λονδίνου περιγράφει την πανεπιστημιακή ζωή ως κάτι που «συμβαίνει» μεταξύ των RAE. Δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε τι εννοεί. Ακόμα, δεν χρειάζεται να έχει κανείς εξειδικευτεί στην κοινωνιολογία της γνώσης για να συνειδητοποιήσει τι σημαίνουν όλα αυτά για τις κοινωνικές επιστήμες, όπου η «αξιολόγηση» των ιδεών δεν εκφράζει κάποιες εργαστηριακά επαληθεύσιμες αλήθειες. Από πέρυσι, αρχές του 2000, στο RAE προστέθηκε και μια δεύτερη διαδικασία «αξιολόγησης» των Βρετανικών Πανεπιστημίων, αυτή τη φορά του *διδασκτικού* έργου των Τμημάτων. Αν και είναι λιγότερο καθοριστική για την επιβιωσιμότητα ενός Τμήματος, η προσθήκη μιας δεύτερης διαδικασίας «αξιολόγησης» σε εκείνη του RAE διόγκωσε ακόμη περισσότερο το διοικητικό έργο που είναι υποχρεωμένα να διεκπεραιώνουν τα Τμήματα. Οι Βρετανοί συνάδελφοί μας υπομένουν μια σειρά από αγγαρείες που διόλου δεν σχετίζονται με την έρευνα ή τη διδασκαλία αλλά από τις οποίες εξαρτάται η επιβίωσή τους· ακόμα και τα κονδύλια των μισθών τους.

Κάθε Τμήμα, συναισθανόμενο τη σημασία που έχει η «αξιολόγηση», περιστρέφεται γύρω από συνεχείς διαβουλεύσεις με στόχο την αύξηση των δύο δεικτών του, προγραμματίζει από νωρίς τον προϋπολογισμό του έτσι ώστε να έχει τη δυνατότητα να προσλάβει την κατάλληλη στιγμή (ανάλογα με τους όλο και εξελισσόμενους κανόνες του RAE) άτομα με τα κατάλληλα βιογραφικά (προσφέροντας ως δέλεαρ παχυλούς μισθούς ή και θέσεις δίχως διδακτικές υποχρεώσεις), συντάσσει και αναλύει βιογραφικά και ερωτηματολόγια για τα μελλοντικά σχέδια των μελών ΔΕΠ, και βέβαια ορίζει δύο υπεύθυνους, έναν για κάθε μια από τις δύο διαδικασίες «αξιολόγησης». Είναι μάλιστα κοινό μυστικό ότι ο υπεύθυνος για τις επιδόσεις του Τμήματος στο RAE είναι ο άνθρωπος-κλειδί των τυχών του Τμήματος (σε πολλές περιπτώσεις σημαντικότερος και από τον/την πρόεδρο)¹⁵.

¹⁴ Ιδίως οι νέοι ερευνητές ούτε καν που διανοούνται να ασχοληθούν με κάποια «μεγάλη ιδέα» η οποία θα τους απασχολήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα και θα εκφραστεί υπό τη μορφή βιβλίου.

¹⁵ Για μια γενική ιδέα του αντίκτυπου του RAE στη Βρετανική πανεπιστημιακή κοινότητα ο αναγνώστης μπορεί να απευθυνθεί στο άρθρο *Academics Divided: The RAE and the academic labour process*, στην ιστοσελίδα www.leeds.ac.uk/educaol/documents/000000681.htm. Παράδειγμα του πως οι συζητήσεις των γενικών συνελεύσεων των Τμημάτων ασχολούνται κατά κόρον με το RAE δίνεται στα πρακτικά ενός Τμήματος στη σελίδα www.lancs.ac.uk/users/law/news/welcome.htm. Για περισσότερα τέτοια

Πέρα από τις δύο αυτές διαδικασίες *ενεργητικής* «αξιολόγησης», τα Βρετανικά πανεπιστήμια υπόκεινται και στην παθητική «αξιολόγηση» της ημι-αγοράς που καθορίζει τη ροή των φοιτητών προς τα πανεπιστήμια. Σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου το Υπουργείο ανακοινώνει στα Τμήματα πόσους φοιτητές θα του στείλει ανά έτος, στην Βρετανία κάθε Τμήμα αποφασίζει μόνο του πόσους φοιτητές θα δεχθεί, εισπράττοντας για κάθε έναν ένα προκαθορισμένο ποσό από τον κρατικό προϋπολογισμό. Έτσι το μέρος του προϋπολογισμού ενός τμήματος το οποίο δεν καθορίζεται από το βαθμό του σε μια από τις δύο «αξιολογήσεις» καθορίζεται από τη «ζήτηση» των προσφερόμενων μαθημάτων. Πρόκειται λοιπόν για μια καθαρά αγοραία «αξιολόγηση» στο βαθμό που τα έσοδα του Τμήματος προσδιορίζονται στο πλαίσιο μιας ημι-αγοράς,¹⁶ όπου οι αγοραστές-φοιτητές αποφαίνονται για την αξία του κάθε πτυχίου-μαθήματος.

Στην Αυστραλία, το αντίστοιχο σύστημα που εφαρμόστηκε το 1989 διαφέρει από το Βρετανικό ως εξής: Κατ' αρχήν η «αξιολόγηση» του ερευνητικού έργου παίζει πολύ μικρότερο ρόλο στη χρηματοδότηση ενός Τμήματος από όσο στη Βρετανία. Αντί για το 50% του προϋπολογισμού, καθορίζει μόνο το 10% με 15% και, συνεπώς, η «διαδικασία» αξιολόγησης είναι σαφώς λιγότερο «τραυματική» για τα Τμήματα απ' αυτήν στη Βρετανία, παρόλο που γίνεται κάθε χρόνο (αντί ανά πενταετία)¹⁷. Από την άλλη μεριά, η «αξιολόγηση» του διδακτικού έργου, καθώς και η παθητική αξιολόγηση στο πλαίσιο της ημι-αγοράς, «οδηγεί» το σύστημα με την ίδια ορμή και αποφασιστικότητα που παρατηρούμε και στη Βρετανία. Το Αυστραλιανό σύστημα ημι-αγοράς χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια ποσοτικοποίησης και των ποιοτικών μεγεθών, κάτι που δεν ισχύει στη Βρετανία. Π.χ. Ο προϋπολογισμός ενός Τμήματος αυξομειώνεται αυτόματα (δηλαδή δίχως συγκεκριμένη, πολιτική απόφαση του Υπουργείου) από χρόνο σε χρόνο *ανάλογα* όχι μόνο με τον αριθμό των φοιτητών του Τμήματος (όπως στη Βρετανία) αλλά και με (α) τον μέσο όρο βαθμολογίας (στις αντίστοιχες των πανελληνίων εξετάσεων) των νεο-εισερχόμενων φοιτητών, (β) με έναν δείκτη ικανοποίησης των φοιτητών (ο οποίος προκύπτει από ερωτηματολόγια), (γ) με το αντίστροφο του μέσου χρόνου φοίτησης, και τέλος (δ) με τον λόγο μεταπτυχιακών προς προπτυχιακών φοιτητές. Φυσικά, το ειδικό

παραδείγματα, η μηχανή αναζήτησης www.google.com αναφέρει περίπου 2800 ιστοσελίδες που αντιστοιχούν στις «λέξεις» research assessment exercise.

¹⁶ Την ονομάζω ημι-αγορά επειδή (α) λειτουργεί μεν ως αγορά, δεδομένου ότι τα «έσοδα» και οι «ποσότητες» καθορίζονται από τη ζήτηση και την προσφορά, όμως (β) το κράτος μεσολαβεί μεταξύ «αγοραστών» και «πωλητών» προσδιορίζοντας τις τιμές, αλλά όχι τις ποσότητες (όπως γίνεται στην Ελλάδα) εκ των προτέρων. Μέχρι το 1998 οι φοιτητές δεν πλήρωναν δίδακτρα στη Βρετανία. Το κράτος απλώς μεσολαβούσε έτσι ώστε η φοιτητική ζήτηση να μετατρέπεται αυτομάτως σε εισόδημα για τα Τμήματα. Από το 1998 εισήχθη ένα σύστημα δίδακτρων το οποίο αποτελεί αντιγραφή του συστήματος το οποίο εισήγαγε ο Εργατικός Υπουργός Παιδείας της Αυστραλίας το 1989. (Πρόκειται για ένα σύστημα που επιτρέπει σε όσους φοιτητές δεν έχουν να πληρώσουν τη δυνατότητα να «δανειστούν» από το κράτος και έτσι να αποφοιτήσουν με ένα χρέος προς την κοινωνία το οποίο αποπληρώνουν αργότερα μέσω της φορολογίας.) Η εισαγωγή δίδακτρων δεν αλλοίωσε το σύστημα ημι-αγοράς μιας και οι φοιτητές τα πληρώνουν στο κράτος το οποίο εξακολουθεί να καθορίζει τις τιμές αλλά όχι τις ποσότητες.

¹⁷ Ταυτόχρονα, είναι και λιγότερο αυταρχική, π.χ. δεν κάνει έντονους και αυθαίρετους διαχωρισμούς μεταξύ επιστημονικών περιοδικών, ενώ επιβραβεύει με αρκετούς πόντους τα βιβλία και τις μονογραφίες.

βάρος κάθε κριτηρίου αλλάζει από καιρού εις καιρόν και, με κάθε αλλαγή, αυξάνονται οι καρδιακές παθήσεις των Αυστραλιανών συναδέλφων!¹⁸

4. Αποτελέσματα της «Αξιολόγησης»

Εμπειρίες είκοσι και πλέον ετών είναι δύσκολο να αποτυπωθούν και να μεταφερθούν ικανοποιητικά. Ίσως προτιμότερη είναι η επιγραμματική παρουσίαση έντεκα βασικών παρατηρήσεων:

1. *Ποιοτική αναβάθμιση του χώρου.* Κτίρια, εγκαταστάσεις υποδομής, συστήματα πληροφορικής, αίθουσες διδασκαλίας αναβαθμίστηκαν
2. *Εγρήγορση.* Τόσο οι καθηγητές όσο και το βοηθητικό προσωπικό (π.χ. γραμματεία) καταβάλουν μεγαλύτερες προσπάθειες, πολλές φορές σε βαθμό δουλικότητας, για να ικανοποιούν τους φοιτητές-πελάτες

Οι παρατηρήσεις 1 και 2 εξηγούνται από τις συνθήκες ημι-αγοράς κάτω από τις οποίες λειτουργούν πλέον τα Τμήματα. Η ελευθερία των Τμημάτων να δεχθούν «όσους φοιτητές θέλουν» (σε σταθερή τιμή ανά φοιτητή) τα οδήγησε σε έναν αμείλικτο ανταγωνισμό μεταξύ τους για την κατανομή των πανεπιστημιακών πόρων με αποτέλεσμα υπηρεσίες και συμπεριφορές που θέλγουν τους φοιτητές.

3. *Συντόμευση του χρόνου αποφοίτησης.* Στην Αυστραλία, τα «πρόστιμα» της φόρμουλας «αξιολόγησης» για τους αιώνιους φοιτητές ήταν μεγάλα και τα Τμήματα έδωσαν μεγάλη έμφαση στην συντόμευση του μέσου χρόνου σπουδών τόσο των προπτυχιακών όσο και των μεταπτυχιακών φοιτητών¹⁹. Στη Βρετανία, όπου δεν υπήρχαν μεγάλα περιθώρια καθυστέρησης για τους προπτυχιακούς φοιτητές, παρατηρήθηκε συντόμευση κατά 18 μήνες του μ.ο. εκπόνησης διδακτορικής διατριβής
4. *Ξεκάθαροι κανόνες του παιχνιδιού.* Από τη στιγμή που η «αξιολόγηση» πλέον βασίζεται λίγο-πολύ σε ένα αυτοματοποιημένο σύστημα (αφού βεβαίως λήξει η πολιτική διαδικασία επιλογής των ποσοτικών κριτηρίων που σχηματίζουν τους δείκτες), είναι γνωστό τι πρέπει να κάνει ένα τμήμα για να αυξήσει τα κονδύλια του (ή για να μην του περικοπούν) κατά Χ λίρες ή δολάρια. Δεν εξαρτάται πλέον μια τέτοια αύξηση (ή μείωση) από τις σχέσεις προέδρου Τμήματος με το Υπουργείο ή με κάποιο άλλο κέντρο εξουσίας. Αυτό το γεγονός, επηρεάζει και την «αξιολόγηση» του ατόμου. Όπως είναι γνωστό τι πρέπει να κάνει ένα Τμήμα για να επιτύχει μια συγκεκριμένη «αξία», το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση ενός συναδέλφου. Στη Βρετανία, παραδείγματος χάριν, πανεπιστημιακοί από τη Βόρεια Αγγλία των οποίων η προφορά στο παρελθόν (που αντικατοπτρίζει την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχονται) θα αποτελούσε εμπόδιο στην εξέλιξή τους (ιδίως σε αριστοκρατικά ή

¹⁸ Για όσους ενδιαφέρονται για την Αυστραλιανή πραγματικότητα, παραπέμπω στον S. Marginson (1997). 'Competition and Contestability in Australian Higher Education 1987-1997', *Australian Universities' Review*, 40(1).

¹⁹ Αυτό έγινε με δύο τρόπους. Πρώτον, μέσω διδάκτρων που οδήγησαν τους αιώνιους φοιτητές εκτός πανεπιστημίων και, δεύτερον, μέσω διοικητικών μέτρων τα οποία απέπεμπαν φοιτητές οι οποίοι, αδικαιολόγητα, κοβόντουσαν σε ένα βασικό μάθημα δύο φορές.

- αριστοκρατίζοντα πανεπιστήμια του νότου), τώρα πλέον βαδίζουν στα σίγουρα γνωρίζοντας ότι η «αξία» τους υπολογίζεται αυτομάτως από τη φόρμουλα του RAE.
5. *Υποχώρηση της δύσκολης γνώσης.* Τα «δημοφιλή» μαθήματα παραγκωνίζουν συστηματικά τα «στρυφνά» και τα «δύσκολα». Λογικό είναι. Όταν το σύστημα «οδηγείται» από τις προτιμήσεις των «πελατών», είναι αναγκασμένο να παραδεχτεί ότι ο «πελάτης» έχει δίκιο, ακόμα και όταν σφάλει οικτρά. Έτσι, τα τελευταία δέκα χρόνια στη Βρετανία και την Αυστραλία, η πανεπιστημιακή ημι-αγορά, ωθούμενη από τις προτιμήσεις των νέων, μεταφέρει συνεχώς κονδύλια, φοιτητές και διδακτικό προσωπικό από γνωστικά αντικείμενα όπως η φιλοσοφία, τα οικονομικά, η ιστορία, η μηχανολογία σε προγράμματα «λάϊτ» (π.χ. marketing, business studies, cultural studies). Οι προκαταλήψεις των φοιτητών μας από τον δαίμονα που θα εξορκίζαμε μετατράπηκαν στο αφεντικό που πρέπει να υπηρετούμε.
 6. *Η δημιουργία μιας «επιχειρηματικής τάξης» μέσα στα πανεπιστήμια.* Όταν η «αξιολόγηση» κρίνει την επιβιωσιμότητα ενός «οργανισμού», λογικό είναι ο οργανισμός αυτός να επενδύει όσο μπορεί στην προσπάθεια αύξησης των δεικτών του. Από το υστέρημά τους, τα Τμήματα προσέλαβαν managers με στόχο την οργάνωση της προσπάθειας για καλύτερους δείκτες. Αρχικά, οι managers προσελήφθησαν για να παίζουν ρόλο επικουρικό σε σχέση με τον Πρόεδρο του Τμήματος. Κατόπιν κάποιοι ακαδημαϊκοί μετεξελίχθησαν σε managers. Αργότερα, τα Τμήματα άρχισαν να στρέφονται στον ιδιωτικό τομέα για να προσλάβουν πραγματικούς (δηλαδή, μη-πανεπιστημιακούς) managers²⁰
 7. *Τυποποίηση διδακτικής ύλης.* Φανταστείτε τον αντίκτυπο του ακόλουθου συνδυασμού συγκυριών: (α) Μιας νέας επιχειρηματικής τάξης εντός των πανεπιστημίων, (β) καθηγητών που πιέζονται να δημοσιεύουν σε συγκεκριμένα περιοδικά, συγκεκριμένο αριθμό άρθρων, και (γ) ολιγοπωλιακών εκδοτικών οίκων οι οποίοι πασχίζουν να κατακτήσουν το ποθητό ποσοστό της διεθνούς αγοράς προσφέροντας διδακτικά πακέτα αποτελούμενα από βιβλία, προγράμματα σε CD-ROM και Powerpoint τα οποία προβάλλουν τα περιεχόμενα των βιβλίων στις οθόνες των αμφιθεάτρων, αλλά και ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο όπου φοιτητές (του Πανεπιστημίου που έχει συμβληθεί με τον συγκεκριμένο εκδοτικό οίκο) βρίσκουν χρήσιμο υλικό και on line φροντιστηριακή βοήθεια.²¹ Είναι πολύ δύσκολο ένας δάσκαλος να πει όχι σε αυτό το πακέτο μόνο και μόνο επειδή χάνεται η κριτική προσέγγιση στη γνώση. Υπό την πίεση των managers και των διαδικασιών αξιολόγησης, κάποια στιγμή θα ενδώσει.
 8. *Φαύλος κύκλος διχασμού και αναποτελεσματικότητας.* Οι «φόρμουλες αξιολόγησης» καθιστούν όχι μόνο δυνατή αλλά και αναγκαία τη μέτρηση της παραγωγικότητας του μέλους ΔΕΠ. Ακόμα και εγώ ο ίδιος έπιανα τον εαυτό μου να αναρωτιέμαι πόσους «πόντους» προσέφερα στο Τμήμα. Εάν οι δικοί μου «πόντοι» ξεπερνούσαν τον μέσο όρο, ήταν πολύ εύκολο να αρχίσω να νιώθω ότι αξίζω περισσότερα προνόμια (και ίσως χρήματα) δεδομένου ότι αύξησα τον μέσο όρο του Τμήματος και, συνεπώς, προσέθεσα δολάρια στον προϋπολογισμό του. Αλλά και να κατάφερα να ξεπεράσω

²⁰ Μέσα σε μερικά χρόνια από την δημιουργία της ημι-αγοράς, η οποία χτίστηκε στη βάση της «αξιολόγησης», η επιλογή του Προέδρου, ή και του Κοσμήτορα, γίνεται με κριτήρια καθαρά επιχειρηματικά. Πρώτα ερωτάται ο/η υποψήφιος για το τι business plan έχει να προτείνει και κατόπιν για την ακαδημαϊκή του/της δραστηριότητα. Ήδη υπάρχουν Τμήματα δημοσίων πανεπιστημίων που διοικούνται, ουσιαστικά, από μη-πανεπιστημιακούς.

²¹ Από φροντιστές που πληρώνει ο εκδοτικός οίκος και μπορεί να είναι τεταρτοετείς φοιτητές σε οποιοδήποτε πανεπιστήμιο του κόσμου.

αυτόν τον πειρασμό, συνάδελφοι με «παραγωγικότητα» κάτω του μέσου όρου ένιωθαν ότι τους κοίταζα με μισό μάτι. Με άλλα λόγια, η μέτρηση που φέρνει η «αξιολόγηση» σπέρνει (α) το σπόρο του αιτήματος για πληρωμές bonus και διαφοροποίηση μισθών/προνομίων και, συνεπώς, (β) τη διχόνοια. Κι εδώ ξεκινάει ο φαύλος κύκλος της αναποτελεσματικότητας: Η δυνατότητα μέτρησης/σύγκρισης της «παραγωγικότητας» δίνει το κίνητρο σε όλους να «τρέχουν», να *δείχνουν* ότι «παράγουν». Όλοι ξοδεύουν τεράστια ενέργεια στη διαδικασία «αξιολόγησης». Αντί να γράφουν βιβλία, γράφουν πολλά σύντομα άρθρα. Αντί να γράφουν άρθρα γράφουν και ξανα-γράφουν τα βιογραφικά τους και, προπάντων, συμπληρώνουν ερωτηματολόγια (ή συντάσσουν corporate research plans). Ο ανταγωνισμός που οδηγεί στη βελτίωση των δεικτών ενισχύει τα αιτήματα για περισσότερη μέτρηση και τις συγκρούσεις για το τι πρέπει και τι δεν πρέπει να μετριέται. Το αποτέλεσμα είναι ότι όλη αυτή η δουλειά αφήνει ελάχιστα περιθώρια για να διαβάσει κάποιος ένα βιβλίο το οποίο δεν θα έχει άμεσο «παραγωγικό» αποτέλεσμα.

9. *Ιεράρχηση των Ιδεών στο Πλαίσιο της Κυρίαρχης Ιδεολογίας.* Η ανάγκη μέτρησης, η οποία πολύ σύντομα επισκιάζει όλες τις άλλες ανάγκες των πανεπιστημιακών, φέρνει στο προσκήνιο εκ των έσω το αίτημα για μεγαλύτερη συγκρισιμότητα των «μέτρων». Η συγκρισιμότητα με τη σειρά της απαιτεί τη δημιουργία κλίμακας περιοδικών και εκδοτικών οίκων. Π.χ. δεν είναι δυνατόν ένα άρθρο σε περιοδικό το οποίο απορρίπτει το 95% των άρθρων που του στέλνονται να έχει την ίδια «αξία» με ένα άρθρο σε περιοδικό που εκδίδεται από φίλους του συγγραφέα οι οποίοι σπάνια απορρίπτουν άρθρα που τους στέλνονται. Μια τέτοια κλίμακα ουσιαστικά αποτελείται από «σκιώδεις σχετικές τιμές», π.χ. ένα άρθρο στην *American Economic Review* έχει αξία ίση με δέκα άρθρα στο *Australian Journal of Political Economy*. Στις θετικές επιστήμες μια τέτοια ιεράρχηση, όσο επώδυνη ή αυθαίρετη και αν είναι, μπορεί να βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια ενώ, αντίθετα, στις κοινωνικές επιστήμες η ιεράρχηση αντανάκλα την κυρίαρχη ιδεολογία²².

Όπως είναι φυσικό, η αιρετική σκέψη δεν φιλοξενείται στα περιοδικά που «μαζεύουν» τους περισσότερους «πόντους». Άρα δεν «αξιολογείται» ποτέ ως σημαντική από τις φόρμουλες «αξιολόγησης». Αυτό δεν είναι κακό από μόνο του. Οι πραγματικοί αιρετικοί διασκεδάζουν και δημιουργούν καλύτερα στο περιθώριο (π.χ. ένας Σωκράτης, ένας Διογένης, ή ένας Wittgenstein ίσως να τρόμαζαν με την ιδέα ότι θα εκπροσωπούσαν την κυρίαρχη σκέψη). Το πρόβλημα είναι ότι η ιεράρχηση των ιδεών στο πλαίσιο της θεσμοθετημένης μέτρησης των «αξιών» οδηγεί στην *αυτο-λογοκρισία*. Η αλληλεγγύη προς τους συναδέλφους, προς το Τμήμα το οποίο δεν θα επιβιώσει εάν οι δημοσιεύσεις των μελών του «αξιολογηθούν» με χαμηλό βαθμό, αποτελεί κίνητρο να θεραπεύεται η κυρίαρχη ιδεολογία. Αυτός είναι ο μηχανισμός που τίθεται εν κινήσει από την

²² Τα θέματα και οι «ανακαλύψεις» που δημοσιεύονται σε περιοδικά όπως το *Nature* ή στο *Science* ενδιαφέρουν *όλους* του φυσικούς. Συνεπώς μια δημοσίευση σε ένα εξ αυτών μπορεί να αξιολογηθεί σε σχέση με μια άλλη δημοσίευση σε κάποιο άλλο περιοδικό, μικρότερου βεληνεκού, ανάλογα με τη σχετική αναγνωσιμότητα των δύο περιοδικών ή τα ποσοστά απόρριψης άρθρων. Αντίθετα, στις κοινωνικές επιστήμες, π.χ. την ψυχολογία, τη φιλοσοφία ή την οικονομική, υπάρχουν «μειοψηφίες» οι οποίες δεν ενδιαφέρονται για τα θέματα που απασχολούν τις «πλειοψηφίες» και τα κυρίαρχα περιοδικά τους. Και βέβαια, σε αυτούς τους επιστημονικούς χώρους, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι η «πλειοψηφία» βρίσκεται κοντύτερα στην «αλήθεια» από μια «μειοψηφία».

«αξιολόγηση», καθιερώνει την πανεπιστημιακή ημι-αγορά που στηρίζεται στην αυτοματοποιημένη ιεράρχηση των ιδεών και, τελικά, οδηγεί στην υποχώρησή τους.

10. *De facto* εμπορευματοποίηση/ιδιωτικοποίηση των δημόσιων πανεπιστημίων. Από νομικής πλευράς, τα πανεπιστήμια παραμένουν δημόσια. Όμως οι αποφάσεις για το τι διδάσκεται, πότε διδάσκεται, το περιεχόμενο των πτυχίων, την σχετική αξία γνωστικών αντικειμένων, την έρευνα κλπ, λαμβάνονται στο πλαίσιο της ζήτησης και της προσφοράς οι οποίες μετρούνται στη βάση των λογιστικών μονάδων ή σκιωδών σχετικών τιμών που προκύπτουν από το σύστημα αξιολόγησης. Σταδιακά, λόγω της ανεπάρκειας των πόρων που διαθέτει το κράτος για τα πανεπιστήμια, η ημι-αγορά αυτή συνδέεται όλο και περισσότερο με την αγορά εκτός πανεπιστημίων και οι σκιώδεις τιμές συντονίζονται με τη διαδικασία καθορισμού των ανταλλακτικών τιμών προϊόντων, εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών.
11. *Υποχώρηση όλων των ιδεών*. Οι ορθοδοξίες του παρόντος είναι οι αιρέσεις του παρελθόντος. Οι Adam Smith, Friedrich von Hayek, Robert Nozick και οι υπόλοιποι θεωρητικοί της ελευθερίας του κεφαλαίου ήταν, στην εποχή τους, αιρετικές φωνές οι οποίες σήμερα μετεξελίχθηκαν σε κυρίαρχη ιδεολογία. Σήμερα, οι αιρετικές φωνές στην Αυστραλία και την Βρετανία αυτο-πνίγονται. Ο,τιδήποτε κείται εκτός του μεσαιού, κυρίαρχου, banal (ιδεολογικού) χώρου εξαφανίζεται από την πανεπιστημιακή κοινότητα με τη βούληση των ίδιων των «αιρετικών».

Τέσσερα παραδείγματα: (α) Νεοκλασικός οικονομολόγος σε Βρετανικό πανεπιστήμιο βγαίνει από το γραφείο του περιχαρής και με προσκαλεί στο pub να γιορτάσουμε την αποδοχή ενός άρθρου του από περιοδικό το οποίο «αξιολογείται» με καλό βαθμό στο RAE. Τον ρωτώ ποιο είναι το αντικείμενο που διαπραγματεύεται το άρθρο και μου απαντά, με τη συνοδεία χαρακτηριστικής γκριμάτσας: «Ποιος νοιάζεται; Μια σαχλαμάρα είναι²³.» Σήμερα, πέντε χρόνια αργότερα, είναι πρόεδρος του Τμήματος. (β) Μαρξιστής οικονομολόγος σε άλλο Βρετανικό πανεπιστήμιο, Πρόεδρος του Τμήματος εκείνη την εποχή, μου εκμυστηρεύτηκε ότι πίεζε δύο νεότερους Μαρξιστές συναδέλφους του να αφήσουν κατά μέρος την Μαρξιστική μέθοδο και να προσπαθήσουν να δημοσιεύσουν άρθρα νεοκλασικού περιεχομένου για να ενισχυθεί ο βαθμός RAE του Τμήματος. (γ) Συνάδελφος σε τρίτο Βρετανικό πανεπιστήμιο της νεο-Αυστριακής (νεο-δεξιάς) σχολής διηγούνταν πώς αναγκάστηκε, για τους ίδιους λόγους, να ματαιώσει τα σχέδια του να συγγράψει βιβλίο με το οποίο θα απαντούσε στους «αριστερούς» επικριτές του. (δ) Στο Πανεπιστήμιο του Sydney το 2000 ο Πρόεδρος του Τμήματος, παγκοσμίως γνωστός ιστορικός της οικονομικής σκέψης, αναγκάστηκε να καταργήσει μάθημα ιστορίας της οικονομικής σκέψης, όχι επειδή του το επέβαλλε κάποιος εκ των άνω, αλλά γιατί, δεδομένης της φόρμουλας «αξιολόγησης» του διδακτικού έργου, οι βαθμοί που συνέλεγε το Τμήμα από αυτό το μάθημα δεν δικαιολογούσαν, από οικονομικής άποψης, τη συνέχισή τους. Ουσιαστικά, αντικαταστάθηκε από μαθήματα marketing.

²³ Τα ακριβή του λόγια ήταν: «Who cares? Just a piece of rubbish.»

5. Συμπεράσματα για την Ελληνική πανεπιστημιακή κοινότητα

Η «αξιολόγηση», και με ευθύνη των πανεπιστημιακών, είναι προ των πυλών. Η ελληνική κοινωνία δεν έχει ούτε τη θέληση ούτε τις απαιτούμενες αντιστάσεις για να την αποτρέψει. Δεδομένων των δικαιολογημένων παραπόνων που έχει η κοινωνία από τα πανεπιστήμια, και την γενική εντύπωση ότι οι καθηγητές προσφέρουν πολύ λιγότερα από όσα πρέπει και μπορούν, η λύση δεν μπορεί να είναι η άρνηση. Κάτι τέτοιο θα μας απομονώσει ακόμα περισσότερο από την κοινωνία η οποία, πράγματι, δικαιούται να γνωρίζει ποια είναι η ποιότητα του έργου που επιτελείται στα δημόσια πανεπιστήμια. Ως τακτική, η στείρα άρνηση θα αποβεί καταστροφική, μιας και θα οδηγήσει στην ακύρωση οποιασδήποτε δυνατότητας έχουμε να επηρεάσουμε τη μορφή που θα πάρει το σύστημα «αξιολόγησης». Όπως και στη Βρετανία τη δεκαετία του 1980, η κοινωνία θα εκλάβει μια άρνησή μας ως συντηρητική και υστερόβουλη αντίδραση και θα εξουσιοδοτήσει το Υπουργείο να επιβάλλει το σύστημα «αξιολόγησης» της αρεσκείας του.

Συνεπώς είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε ότι ο εχθρός που πρέπει να πολεμήσουμε πάση θυσία δεν είναι η αξιολόγηση αλλά η φτηνιάρικη «αξιολόγηση» βάσει ποσοτήτων και σκιωδών σχετικών τιμών που εφευρίσκει και επιβάλλει ένα λογιστικό σύστημα σαν αυτά της Βρετανίας και της Αυστραλίας. Η επιχειρηματολογία μας πρέπει να τονίζει την ποιοτική διάσταση της αξιολόγησης: «Θέλετε Κε Υπουργέ να αξιολογήσετε το διδακτικό μου έργο; Καμία αντίρρηση. Στείλτε τρεις γνώστες του αντικειμένου των διαλέξεών μου να παρακολουθήσουν πέντε διαλέξεις μου και να τις βαθμολογήσουν. Θέλετε Κε Υπουργέ να αξιολογήσετε το ερευνητικό μου έργο; Να σας στείλω μια πρόσφατη εργασία μου που εγώ θεωρώ ότι είναι το καλύτερο δείγμα δουλειάς μου τα τελευταία χρόνια, και εσείς με τη σειρά σας να τη στείλετε σε δύο-τρεις ειδικούς για βαθμολόγηση.»

Εδώ θα κριθεί το «παιχνίδι». Τα συστήματα αξιολόγησης που περιέγραψα παραπάνω είναι φτηνά από την άποψη ότι βασίζονται σε δείκτες που υπολογίζονται με χαμηλό κόστος και με λογιστικές μεθόδους. Όπερ μεθερμηνευόμενο, βασίζονται στην ποσοτικοποίηση ποιοτικών μεγεθών η οποία, με τη σειρά της, οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στον καθορισμό σκιωδών σχετικών τιμών κάθε ιδέας, κάθε άρθρου, κάθε μαθήματος. Η αυταρχική ιεράρχηση της γνώσης, η διχόνοια μεταξύ συναδέλφων, η αναποτελεσματικότητα και, εν τέλει, η υποχώρηση των ιδεών γίνονται έτσι αναπόφευκτες. Για να μπει φραγμός σε αυτού του είδους την «αξιολόγηση» είναι απαραίτητο να αρθρωθούν επιχειρήματα που θα εμποδίσουν τους πολιτικούς και τους γραφειοκράτες να εισαγάγουν συστήματα «αξιολόγησης» βασισμένα στην αυτοματοποιημένη μέτρηση. Θα πρέπει να πείσουμε την κοινωνία ότι, όταν προσπαθείς να μετρήσεις με αυτοματοποιημένο τρόπο, δηλαδή μηχανιστικά και «αντικειμενικά», κάτι που ούτε μετρήσιμο ούτε αντικειμενικό είναι (π.χ. την αξία της Αριστοτελικής, Μαρξικής ή νεοφιλελεύθερης σκέψης), τότε κινδυνεύεις να το καταστρέψεις, να το ευτελίσεις²⁴. Ότι η πραγματική αξιολόγηση (και όχι αυτή την οποία περικλείω σε

²⁴ Στο γνωστό του βιβλίο, ο R.M. Titmuss (1970). *The Gift Relationship*, London: Allen and Unwin, εξηγεί πως η πληρωμή αιμοδοτών έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της προσφορά αίματος – σε σχέση με την προσφορά που παρατηρείται σε εθελοντική βάση (δίχως πληρωμή). Πρόκειται για ένα παράδειγμα όπου η προσπάθεια να οριστεί τιμή (δηλαδή να ποσοτικοποιηθεί/μετρηθεί η αξία του) για ένα αγαθό που έως

εισαγωγικά σε τούτο το άρθρο) σημαίνει σκληρή δουλειά, ώρες ολόκληρες διαβάσματος των πονημάτων των πανεπιστημιακών, ατελείωτες παρακολουθήσεις των διαλέξεών τους από ειδικούς. Με άλλα λόγια, ότι **η πραγματική αξιολόγηση θα κοστίζει**. Αν το κράτος προτίθεται να καταβάλει το κόστος αυτό, εμείς ως πανεπιστημιακοί θα συναινέσουμε. Διαφορετικά θα βρεθούμε στην αντίπερα όχθη.

Πρόβλεψή μου είναι ότι το Υπουργείο δεν θα θελήσει να καταβάλει το τεράστιο κόστος μιας πραγματικής αξιολόγησης. Ότι θα προτιμήσει τη φτηνή, μηχανιστική της έκδοση όπως ακριβώς στη Βρετανία και την Αυστραλία (όπου το κόστος το καταβάλει η ίδια η πανεπιστημιακή κοινότητα). Το εάν θα τα καταφέρει ή όχι θα εξαρτηθεί από το βαθμό στον οποίο η πανεπιστημιακή κοινότητα θα πείσει την κοινωνία ότι (α) ενδιαφέρεται πραγματικά για μια σοβαρή αξιολόγηση, και (β) η μηχανιστική έκδοση θα έχει τραγικά αποτελέσματα όσον αφορά τη δυνατότητα των ελληνικών πανεπιστημίων να βοηθήσουν τους νέους ανθρώπους να σκέφτονται εικονοκλαστικά, ελεύθερα και δημιουργικά. Σε αυτή μας την προσπάθεια πρέπει να μελετήσουμε την αγγλοσαξωνική εμπειρία που παρέθεσα σύντομα εδώ. Να κυκλοφορήσουν στις εφημερίδες μας, να συζητηθούν στα παράθυρα των τηλεοράσεων, στα ραδιόφωνα, οι φωνές συναδέλφων από τις χώρες αυτές. Φωνές που κατακλύζουν τα ειδικά περιοδικά (π.χ. το Times Higher Education Supplement, το London Review of Books, το ένθετο του Guardian της Τρίτης, το Australian Higher Education Review) και που αναφέρονται με απελπισία στα αποτελέσματα της φτηνιάρικης «αξιολόγησης». Να πείσουμε ότι οι φωνές αυτές δεν είναι ο θρήνος εκείνων που ξεβουλευτήκαν. Πως είναι ο θρήνος των καθηγητών που πονούν για την απώλεια ακόμα και της ελπίδας να «απελευθερώσουν» τους φοιτητές τους από τις προκαταλήψεις.

Αν αποτύχουμε, το αποτέλεσμα θα είναι παρόμοιο με εκείνο στη Βρετανία και την Αυστραλία: Ο βαθύς κυνισμός θα αποδειχθεί ο μεγάλος κερδισμένος της ύπουλης εμπορευματοποίησης των δημόσιων πανεπιστημίων που θα έχει εισαχθεί μέσα από τις σκιώδεις τιμές των ιδεών και των μαθημάτων· τιμές οι οποίες προέκυψαν από την «αξιολόγηση». Όπως και σε εκείνες τις χώρες, έτσι και εδώ, ο κυνισμός αυτός, μαζί με

πρότινος δεν είχε ανταλλακτική αξία (δηλ. τιμή) το απαξίωσε. Κάτι ανάλογο παρατήρησα στο Πανεπιστήμιο του Sydney. Μερικοί συνάδελφοι προσφέραμε προχωρημένες βραδινές τάξεις σε ενδιαφερόμενους φοιτητές χωρίς να είναι μέρος των καθηκόντων μας. Γιατί; Περισσότερο από καλοήγη εγωισμό (μας άρεσε να μας αγαπούν και να μας είναι υπόχρεοι) και λιγότερο από πραγματικό αλτρουισμό. Κάποια στιγμή, κληθήκαμε από το σύστημα «αξιολόγησης» να δηλώσουμε κάθε μας δραστηριότητα με αντάλλαγμα κάποιους «πόντους» για κάθε τι που κάναμε (οι οποίοι καταχωρούνταν στο λογιστικό σύστημα αξιολόγησης). Μετά από λίγο πάσαμε να προσφέρουμε αυτές τις τάξεις. Γιατί; Γιατί η μέτρηση και καταγραφή, ξάφνου, εξάλειψαν την ηθική αμοιβή που παίρναμε προηγουμένως προσφέροντας «δωρεάν» το χρόνο μας (εκτός προγράμματος και συστήματος). Οι φοιτητές έπαψαν να θεωρούν τον χρόνο μας «προσφορά» μόλις έμαθαν ότι παίρνουμε «πόντους» για αυτές τις τάξεις. Έτσι η «υλική» αμοιβή εξάλειψε την ηθική (η οποία προέκυπτε από την ελαφριά ευγνωμοσύνη εκ μέρους των φοιτητών για την προσπάθειά μας) χωρίς όμως να μπορεί να την υποκαταστήσει. Πράγματι, η νέα υλική αμοιβή (δηλ. οι λογιστικοί «πόντοι» που μαζεύαμε) δεν ήταν αρκετή για να δικαιολογήσει τις επί πλέον ώρες δουλειάς μας (αντίθετα με τη ηθική ικανοποίηση που, πριν την «αξιολόγηση», την οποία εισπράτταμε από τους φοιτητές και για την οποία άξιζε τον κόπο η νυχτερινή, δωρεάν εργασία). Όπως και στην περίπτωση της αιμοδοσίας, έτσι και στην παιδεία, η μέτρηση των πάντων και η εισαγωγή σκιωδών τιμών (και λογιστικά καθορισμένων αμοιβών) απειλεί να μειώσει την προσφορά σημαντικών αγαθών.

την υποχώρηση των ιδεών, γρήγορα θα ξεφύγει από τα στενά όρια του πανεπιστημίου και θα δηλητηριάσει την κοινωνία²⁵.

²⁵ Σε αυτό το σημείο ας μου επιτραπεί να προσθέσω την άποψη ότι, μπροστά σε αυτή την προοπτική, θέματα όπως το νομοσχέδιο για τα Τ.Ε.Ι., η νομιμοποίηση ή όχι ιδιωτικών πανεπιστημίων κλπ, είναι ήσσονος, ακόμα και αμελητέας, σημασίας.